

րանին մէջ էլ Ասկա բառին փոխուած է, ասկա կը նշանակէ ռապ, այդ պատճառաւ Արծրունեան վրդ. հետեւելով նոյն սխալին՝ տեղւոյն Ասորոց վանքը Ոսպնատան անունով անուանած է. մինչ ըստ յիշատակարանաց, ան Հերովդէս Անդիպատի պալատին տեղին էր, Պիղատոսի ատենին հիւսիսային արեւելքը, ինչպէս յայտնի է վերեւ յիշուած յունարէն բառէն: Նոյնելով պատմութեան՝ Երուսաղէմի Ասորիները իրաւակիրներէն առաջ նոյն տեղւոյն տիրացած են ու եկեղեցիի վերածած են զայն: 1902 ին այդ տեղում են անոր փլատակները որ կ'ընեն Զաղանայ եկեղեցիին արեւելքը (Sb's Nouveau guide de terre sainte. P. B. Meistermann, էջ 150):

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱԻՆՈՒՆԻ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵԳԻՍՏԱՀԱՅՈՒԹԵԱՆ

ԷՅՈՒՊԵԱՆ, ՍՈՒԼԹԱՆՈՒԹԻՒՆ

1174-1250 Ք. Վ.

Ա.

Գրեց՝ Գր. Մամուր Ֆարիմի

Սալահէտտին իրեն քրիստոնեայ եւ իսլամ թշնամիներուն միարանութեան այնքան ատենէ ի վեր սպառնացող վտանգին իրականացումը տեսնելով, խորամանկութեան գիմեց պատերազմի սկսելէ առաջ, և զոնէ իսլամ թշնամիներուն ուժը տկարացնելու համար հրատարակեց Պաղտատի Ապպասեան Խալիֆայ Ալ Նասիր Լիաին Ալլահի (1180-1225) մէկ հրովարտակը, որուն համեմատ Խալիֆան՝ Եգիպտոսի, Ասորիքի և բոլոր Միջագետքի կառավարութիւնը յանձնած էր ի սկզբան Սալահէտտինի. Հալէպի մէջ սուլթանութեան մը գոյութիւնն ալ թոյլատրուած էր Սալահէտտինի կողմէ, իսլամութեան մէջ եղբայրասպան կոչուի մը տեղի չտալու համար: Բայց քանի որ այժմ այդ տեղի Սուլթանը քրիստոնեաներու հետ միանալով զենք կը վերցնէր խալիֆայութեան կողմէ օրինաւորապէս ճանչցուած սուլթանի մը զէմ, որպիսին էր Սալահէտտին, ամէն իսլամի պարտքն էր օգնել այս վեր-

ջինին՝ պատժելու դաւաճանը: Ալ Նասիր Խալիֆային Սալահէտտինի պաշտպան կանգնելը վարձատրութիւնն էր այն ծառայութեան, զոր Սալահէտտին մատոյց անոր նախորդին Ալ Մութատի Պիամրալան խալիֆային (1170-1180), վերջ տալով եւ գիպտոսի ֆաթիմի Խալիֆայութեան, և եւ գիպտոսն ու շրջակայ երկիրները վերստին զինելով Պաղտատի Ապպասեան Խալիֆայութեան հոգեւոր գերակայութեան ներքէ:

Սալահէտտինի յայտարարութիւնը իր սպասած արդիւնքը տուաւ: Հալէպի Սուլթանին կողմնակիցները հեռացան և նոյն իսկ դաւել սկսան անոր զէմ, որով Սալահէտտին իր ձեռքին սակ զանուած ուժերով սկսաւ գերութեամբ յառաջանալ արագօրէն և զնաց մինչև Տիգրանակիրտ, գրաւելով Սուրիոյ մնացեալ մասերն ու Հալէպի շրջակայքը: Ապա եկաւ և պաշարեց Մուսուլ քաղաքը, բայց զայն առնելն առաջ ծանրապէս հիւանդացաւ: Իր արաւակարգ յաջողութիւնները և յառաջացումին սահման մը չգնելը անձկութեան մատնեցին Պաղտատի Խալիֆան, որ սկսաւ կասկածիլ Սալահէտտինի նպատակներուն վրայ և միջոցներ ձեռք առնել, իրեն մինչև այդ ատեն հաւատարիմ՝ բայց չափէն աւելի յաջողակ Սուլթանին զօրութեան չափ մը զնկու:

Մինչ Եգիպտոսի Սուլթանը իր իսլամ թշնամիները պարտելու գործով կ'ըզբաղէր, ասորին խաչակիրները կրցածին կ'ընէին իրենցմէ վերագրուած երկիրներուն տէր դառնալու, և չորս կողմ ապատակելով՝ իսլամ երկիրները կ'այրէին, կ'աւերէին և բնակիչները կը ջարդէին անխնայ:

Սալահէտտին, երեք կրակի մէջ — մէկ կողմէն խալիֆայական խուլ թշնամանքին սկսիլը, առջևէն իսլամ թշնամիները, և ետեւէն Խաչակիրները, շատ դժուարին կացութեան մը մատնուած էր: Այս ամէնուն վրայ, հիւանդ ալ ըլլալով չէր կրնար պատերազմական նոր յաջողութիւններով յաջող ելքի մը հանգեցնել կացութիւնը: Ուստի հաշտութիւն առաջարկեց Մուսուլի առջև, իսլամ թշնամիներուն: Այս դաշինքին համաձայն Մուսուլի Սուլթանը, իր զէտին Մաքսուտ, պիտի իշխէր Եգիպտոս գետն անգին գտնուող հողամասերուն վրայ իսկ Սա-

լահէտտին Եփրատէն ասդին գտնուող երկիրներու վրայ: Այնուհետեւ քիչ շատ ասողջացած ըլլալով, պատրաստուեցաւ իր բոլոր ուժով քալել Խաչակիրներու վրայ և ամբողջովին զուրս վտարել զանոնք Պաղեստինէն: Բայց Պապական Նուիրակը միջնորդեց, և հակառակ պարագային Լերոպական նոր խաչակրութեան մը հաւանականութեան հեռապատկերովը, Երուսաղէմի թագաւորին կողմէ հաշտութիւն առաջարկեց: Սալահէտտին, նկատի առնելով իր անձնական տկար առողջութիւնը և այնքան պատերազմներէ վերջ յոգնած բանակը, յարմար սեպեց ժամանակ մը հանգիստ տալ թէ՛ անձին, և թէ՛ բանակին, կազդուրելու մին և միւսը, և ընդունեցաւ հաշտութեան առաջարկը, և չորս տարուան խաղաղութեան զաշնագրութիւն մը կնքեց խաչակիր թագաւոր Գուիտոն Լուսինեանի հետ:

Բայց այս հաշտութենէն դեռ տարի մը չանցած, իր անխահմութիւններով այլևս նշտնաւոր Քէրէքի իշխանը, Ռենօ Տը Շաթիլյօն (Renaud de Châtillon) իր սահմաններէն անցնող իսլամ ուխտաւորներու կարաւանի մը վրայ յարձակեցաւ և կողոպտեց:

Դաշնադրութեան պայմաններուն գէժ կողմ այս արարքին համար Սալահէտտին Գուիտոն թագաւորին բուռն կերպով բողոքեց և պահանջեց զերի բռնուած իսլամներուն ազատ արձակումն ու յանցաւորներուն խիստ պատիժի ենթարկումը:

Գուիտոն Լուսինեան, արդէն շատ մը խաչակիր իշխաններու կամքին հակառակ, թագաւոր անուանուած ըլլալուն և իր իշխանութիւնը խաչակիր իշխաններու մեծ մասին վրայ չքալելուն — որոնց կարգին էր նաև Քէրէքի իշխանութիւնը — չկրցաւ Սալահէտտինի պահանջներուն զոհացում տալ:

Ասիկա պատճառ եղաւ որ Սալահէտտին Խաչակիրներու փճացումի իր մեծ նւապատակին ձեռք դարնէ: Իրապէս ալ այս գէպէն քիչ ատեն անցած էր, երբ Սալահէտտին քրիստոնեաներու գէժ ճիհաս (սուրբ պատերազմ) հրատարակեց և կոչ ուղղեց բոլոր իսլամներուն որ զան հաւաքուին իսլամ գրօշին տակ Խաչակիրներու գէժ երթալու: Միեւնոյն ատեն գրեց իր որդւոյն Մէլք Աֆտալին, որ ձեռքը ունեցած բոլոր

ուժերով զայ Տիրերիոյ կողմերը և հոն հաւաքէ և կազմակերպէ հասնող կամաւոր իսլամները: Իսկ ինք իր բանակով քալեց Քէրէքի վրայ, առաւ քաղաքը և աւարի տուաւ զայն: Ասոր մօտ գտնուող Շովպէք քաղաքը նոյն բախտին արժանացաւ: Ապա Սալահէտտին իր բոլոր ուժերով զնաց միանալու իր որդւոյն և ահազին զօրութեամբ 1187 Ապրիլին սկսաւ Տիրերիա քաղաքին յարձակման զործողութիւններուն: Այս քաղաքը իր զիրքով ամենակարեւոր տեղն էր այդ ժամանակուան Պաղեստինի, և զայն գրաւողը տիրած կը սեպուէր մնացեալ հոգամասերուն:

Սալահէտտինի ահեղ բանակ մը կազմելը և Տիրերիոյ վրայ յարձակելու լուրը երբ Երուսաղէմ հասաւ, սարսափի մատնեց բոլոր Խաչակիրները: Երուսաղէմի թագաւորը կոչ ուղղեց բոլոր լատին իշխաններուն միանալ և հասարակաց թշնամիին դէմ զնել: Ասոնք պահ մը մօտնալով իրենց ներքին վէճերը, հաւաքուեցան Գուիտոն Լուսինեանի հրամանին տակ և Խաչակիր բոլոր ուժերը մէկտեղ, առաջ քալեցին Սալահէտտինի վրայ: Սալահէտտին լսելով ասոնց գալը՝ Տիրերիոյ պաշարումը թողլով իր ուժերը կեդրոնացուց Հերմոնի գաւտին մէջ: Երկու բանակի երուն առաջին իսկ ընդհարումներուն միջոցին Տրիպոլիսի Ռէյմօն կոմսը իր ուժերով, ճեղքեց Սալահէտտինի բանակին մէկ թևը, և հեռացաւ զնաց պատերազմի դաշտէն: Ասիկա խաչակիրներու մէջ մեծ յուսահատութիւն յառաջ բերաւ, զի իրենց ամենագորեղ մասը կը կազմէր կոմսին զունտը: Որով քրիստոնեաները ինքզինքնուն վրայ անվստահ, քաշուեցան մօտակայ բլուրի մը վրայ և զիրք բռնեցին: Սալահէտտին հոս բրաւ իր հռչակաւոր ճակատամարտը 1187 Յուլիս 4-ին, որ վերջացաւ Խաչակիրներու կատարեալ պարտութիւնովը: Այս կոխիւն Խաչակիրներէն այն որ չսպաննուեցաւ, զերի ինկաւ իսլամներուն ձեռք, որոնց մէջ էին Գուիտոն Լուսինեան թագաւորը, ողջ մնացող իշխանները, և Քրիստոսի խաչափայտը, զոր Երուսաղէմի լատին պատրիարքը մէջտեղ հանած էր, Խաչակիր ուժերուն յաջողութիւն տալու յոյսով: